

italo zvevo — biograf etore šmic

dragan velikić

*Čovek ne samo što je soj,
nego i glumi sebe.*

V. Gombrović

1.

U predgovoru knjizi *Život moga muža Livije Venecijani Zvevo*, pesnik *Eudenio Montale* poredi italijansku književnost devetnaestog veka sa problemom. Od mnogih pisaca ostalo je samo ime. Oni srećniji, završice kao teme diplomatskih radova koji nikada neće biti objavljene.

Krajem prošlog veka, i Tršćanin *Italo Zvevo* nalazio se među onima koji će biti zaboravljeni, ili tačnije, za njega je malo ko znao, te mu je pridev »zaboravljen« samo uslovno pripadao. Ali, kada je zahvaljujući *Džemsu Džojso*, i francuskim kritičarima *Benžaminu Kremijeu* i *Valeriju Larbou*, do tada nepoznati *Italo Zvevo* postao u pravom smislu literarni slučaj, kritika u Italiji je i dalje obazrivo pisala o njemu, odbijajući da proglasi velikim piscem nekoga kome je navodno stran italijanski književni jezik. Međutim, kako primećuje *Montale*, *Zar* je mogao da se u habsburškom Trstu rodi jedan italijanski stilista? Zvevovi junaci govorili su posebnim jezikom koji je bio i njegov, jezikom trgovaca kosmopolitskog Trsta na kraju devetnaestog veka. Taj jezik, sav od kontrasta, magično krut i elastičan, treperav od grčeva jednog neurotičnog grada, ni danas nije zastareo. Trst je oduvek isijavao dvostrukost, a taj beleg nosili su i njegovi književnici čija će dela ovekovječiti specifičnu atmosferu grada podno *San Dusta*.

Jezik *Itala Zveva* je analitičan i antiliteraran, lišen dekoracije i gizdavosti, primetio je najpoznatiji »zvevolog«, tršćanski profesor *Bruno Majer*.

A znamo koliko je malo poetskog u virovima prideva i kanonima opšteprihvaćenog stila jednog vremena koje i putem jezika želi da se nacionalno potvrdi. Bio je to slučaj Trsta krajem prošlog i početkom ovog veka.

Trst je grad bez korena, ili tačnije, korenovi su daleko: na obalama Crnog mora, po dalmatinskim ostrvima, u getima Istočne Evrope, u pustarama Mađarske i prenaseljenim gradovima Bliskog Istoka. Svako je doneo svoju priču i svoj jezik kada je početkom osamnaestog veka naseobina od četiri hiljade duša počela naglo da se pretvara u grad. Bogati trgovci iz Odesa, Smirne, Boke Kotorske učinili su Trst moćnim emporijem.

U pomenutom predgovoru knjizi *Livije Zvevo*, *Montale* će lucidno primetiti da postoji roman koji nikada neće biti napisan, a koji bi mogao da napiše samo jedan *Nabokov*, ali habsburškog duha. Bio bi to roman o porodičnim stabilima *Šmic* i *Venecijani*, u Evropi koje više nema.

Poznavaoći dela *Itala Zveva* naslućuju da taj »fantomski« roman postoji rasut u nedovršenim pričama, pismima, dnevničkim beleškama, ali i u sećanjima onih koji su pišući o Zvevu podigli ogromnu građevinu na temeljima kvantitativno skromne zaostavštine. Brojne studije, biografije i eseji stvorile su u pozadini »slučaja Zvevo« jedan paralelan mit o uglednom industrijalcu *Etore Šmicu*.

Priča o *Italo Zvevu* je poznata, i postoji samo jedna verzija. Priča o *Etore Šmicu* postoji u onoliko verzija koliko je ljubitelja knjiga njegovog biografa *Itala Zveva*. Još samo da se pojavi taj *Nabokov* habsburškog duha koga priziva *Montale* pa će i priča o *Etore Šmicu* možda dobiti svoju konačnu verziju.

2.

Beše jednom čovek koji se zvao *Albin*. Živeo je u *Berlinu*, u *Nemačkoj*. Bio je bogat, ugledan i srećan. Jednog je dana ostavio ženu zbog mlade devojke. Voleo je, a nije bio voljen, i život mu se okončao u nesreći.

To je čitava priča, i mogli bismo da se time zadovoljimo kad ne bi bilo koristi i uživanja u pripovedanju. Iako na nadgrobnom kamenu, pod mahovinom, ima dovoljno mesta za zbijen prikaz jednog ljudskog života, ipak su detalji uvek dobrodošli.

Tako je na samom početku romana *Smeħ u tami* *Vladimir Nabokov* izneo sadržaj sveden na nekoliko rečenica.

Priča o tršćanskom industrijalcu *Etore Šmicu*, koji je divno svirao violinu i koga je pratio glas da je »osoba koja vodi dnevnik«, što je u visokom društvu tadašnjeg Trsta bio sinonim za pisca amatera, možemo početi na stotinu nači-

na. Recimo, prošetati razgranatim porodičnim stablom *Šmicovih*. Ili ponoviti one dobro poznate činjenice koje ne zaobilaze pisci predgovora i pogovora njegovih romana. Međutim, *Zvevo* je skratio put radoznalima ostavivši kratak spis *Autobiografski profil*. Nije slučajno sebe predstavio u trećem licu odbacivši pravo ime *Etore Šmic*, čak i u onom »anonimnom« periodu, od rođenja pa do zvaničnog ulaska u svet literature romanom *Jedan život*.

Pseudonim *Italo Zvevo*, što u prevodu znači *Italiski Švaba*, trebalo je da pokaže simbiozu nemačkog obrazovanja (i porekla) i italijanske kulture.

Kada je u vreme fašizma bila »moda« da se imena i prezimena stranih porekla italijanizuju, gospodin *Šmic* je pokušao da svoje prezime zameni sa *Zvevo*, ali njegov predlog je odbijen budući da na nemačkom jeziku »Šmic« znači »udarac«. Na kraju je zatražio da se književnim pseudonimom, *Italo Zvevo*, predstavlja i pravno, u svetu realnosti, što mu je odobreno skoro tri godine posle smrti. Dakle, ostao je samo *Italo Zvevo*.

3.

Deda po ocu, *Abram Šmic*, bio je trgovački putnik u *Trevizu*. Oženio se *Italijankom* i došao u *Trst* gde će se roditi *Zvevov* otac *Frančesko*. I *Frančesko* će istančiti svoju nemačko-jevrejsku krv skloпивši brak sa *Italijankom*. Imali su četiri sina i četiri kćerke.

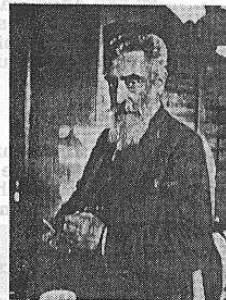
Etore Šmic rodio se 19. decembra 1861. godine u *Trstu*. U roditeljskoj kući, u samom centru grada, proveo je srećno detinjstvo. Sa prozora svoje sobe gledao je krošnje stabala ulice *Akvedoto* (danas *Bulevar XX Septembra*) gde će jednom šetati njegovi usamljeni junaci.

Kada je napunio 12 godina odlazi sa još dva mlada brata u koledž *Virzburg* u *Bavarskoj* da se pripremi za poziv trgovca koji mu je namenio otac. Ali, *Etore* i njegov mladi brat *Elio* (umro je sa 22 godine od bolesti bubrega i njegova smrt će ozbiljno potresti *Etora*) zanimaju se više za književnost. Čitaju nemačke klasike, ali i *Sekspira* i *Turgejeva*. Sa 17 godina *Etore* se vraća u *Trst* i upisuje *Višu trgovačku školu*. Kontinuitet obrazovanja biva prekinut očevim bankrotstvom. *Etore* je prisiljen da se zaposli kao niži činovnik u tršćanskoj filijali *Banke Union* iz *Beča*. Taj deo života opisao je u svom prvom romanu *Jedan život* koji je svakako njegov najviše autobiografski roman, budući da svaki pisac vremenom usavrši tehniku »kamuflaže«, ili tačnije, podjednaku pažnju poklanja i drugim dvojnicima koje prepoznaje u sebi.

Alfonso Niti iz *Jednog života* ima potpuno isti raspored dana kao i njegov tvorac, sada već *Italo Zvevo*. A u tom sledu dnevnih obaveza najvažniji su večernji časovi u čitaonici *Gradske biblioteke* gde mladi *Zvevo* pokušava da nadoknadi propušteno znanje iz italijanske književnosti sluてći možda da je ono »Zvevo« ubeleženo krupnijim slovima od »Italo«. Čita *Makijavelija*, *Gvičardinija*, *Bokača*, a od francuskih pisaca *Flobera*, *Stendala*, *Balzaka*. Ipak, pogled na svet u tom periodu života obeležio je u potpunosti *Sopenhauer*, koji će biti opesivni svetovorac i junaka *Alfonsu Nitiju*.

Godinama *Zvevo* saraduje ulistu »*Indipendente*« gde se okuplja intelektualna ič književna elita *Trsta*. Ipak, italijanska kritika je takoreći prećutala pojavu romana *Jedan život*. Nimalo naklonjeniji nije bio ni rodni *Trst*. Izvesni *Domeniko Oliva*, tada moćan literarni sudija nije video u tom romanu ništa originalno. Međutim, i takvim zapažanjem budući *Fusnota* se »ovekovečila« i danas se najviše pominje baš po toj činjenici da nije prepoznao u *Zvevu* velikog pisca. Ali, *Domeniko Oliva* (u prevodu *Nedeljko Maslina*) je barem nešto zabeležio, a većina kritičara nije ostavila trag o prvom romanu *Itala Zveva*. No, ostavimo ih u miru neke aleje groblja o kojem govori *Montale*.

Sest godina posle prvog romana, *Italo Zvevo* objavljuje i drugi roman *Senilnost* kod istog tršćanskog izdavača i knjižara *Vram*, i ovog puta o svom trošku. Glavni junak *Senilnosti*, *Emilio Brentani*, sledi starosnu dob svoga tvorca, čak ima i po neku njegovu avanturu. Fatalna devojka *Andolina*, pučkog porekla, koja će iz korena izmeniti život *Emilija Brentanija*, ima svoj živi model u stvarnosti. Mladi *Etore* je imao vezu sa jednom lepom i stipendistom devojkom, *Duzepinom Zergol*, koja će kasnije postati igračica u cirkusu i tako iščeznuti iz *Trsta*. Malo je junaka u *Zvevovim* romanima koji nemaju svoje žive modele, međutim, važniji od tih likova je sam grad *Trst* koji i vidljiv, i nevidljiv, isplivava na svakoj strani i daje onaj prepoznatljiv ton romanima i pričama *Itala Zveva*.

Tišina koja je dočekala senilnost, po gorkom priznanju Itala Zveva, beše jednoglasna i neumoljiva. Roman koji danas predstavlja jedan od najmodernijih i najbolje napisanih italijanskih romana nije primetio nijedan kritičar. Ali, kandidati za Montaleovo groblje nisu imali dar za otkrivanja. Po njima je smisao književne kritike pre svega da potvrđuje vrednosti koje nametnu potrebe tekućeg političkog života. Uostalom, i danas se može »dogoditi« Zvevo, ne samo u Italiji.

Knjige Itala Zveva je malo ko ozbiljno shvatao i u rodnom Trstu. Zvevo je bio isušivi jednostavan u ophođenju da bi ga proglasili darovitim. Niko ga nije čitao. Pratio ga je glas dosadnog pisca. Bilo je i takvih koji su ironično primetili da je Zvevo mogao sasvim pristojno pisati na nemačkom jeziku, a on se eto, odlučio da piše loše na italijanskom.

Uskoro se Zvevo povlači iz književnosti. Napustio je Banku Union i zaposlio se u firmi svoga tasta Doakina Venecijanija. Putovaće po svetu, a slobodno vreme provoditi svirajući violinu. I dalje je uredno vodio dnevnik. Bio je svestan vrednosti svoje proze, ali je isto tako slutio da njegov jezik ne može da pruži reči koje on sam ne oseća.

Da je **Senilnost** postigla barem malo uspeha kod kritike i publike, Zvevo bi verovatno ostvario kontinuitet pisanja i objavljivanja. Ovakvo, pisao je samo u »restlovima vremena«.

»Svet je čudesna konstrukcija na kojoj svako ima svoje mesto«, zabeležio je Zvevo u svom dnevniku. »Ljudi se menjaju, ali mesta ostaju. Međutim, ponekad se i mesta radaju, kao i ljudi koji će ih jednom zauzeti«.

Ipak, Zvevo je imao svoj koren — grad Trst. Pisac Zvevo živeo je u uglednom industrijalcu Ettore Šmicu neprekidno, strujao je kao reka pod ledom. Život uspešnog trgovca Šmica stalno je bio pod lupom nepriznatog književnika Itala Zveva, i tako je obojici življenje bilo podnošljivo. Sudbine Ettore Šmica i Itala Zveva preplitale su se više nego što je to slučaj sa imenom i pseudonimom. Koliko puta je samo pisac Italo Zvevo pišući neku novelu ili poglavlje romana vršio »generalnu probu« događaja koji je tek trebalo da se dogodi uglednom gospodinu Šmicu. A opet, zar nije ponekad Ettore Šmic ispovedao svome biografu vešto krivotvorene detalje iz svog života? I jedan, i drugi, nalazili su deo vlastite sudbine u junacima romana koji danas predstavljaju ne samo visoke domete italijanske književnosti, već i dokument od jednog vremena koje se nostalgijom priziva.

Zvevo je za glavnog junaka svog trećeg romana **Zenova svest** govorio da je rođeni brat Alfonsa Nitija i Emilija Brentanija, samo što je Zeno, za razliku od njih, stariji i prilično bogatiji. Međutim, Zenovu svest je malo ko prepoznao kao vredno delo. Za taj danas klasični roman italijanske književnosti nije bilo mesta u listu »Korijere dela Sera«. Zvevo se obratio Džojosu, koji je oduševljen Zenovom svešću, preporučio to delo francuskim kritičarima Kremijeu i Larbou. Uspех Zveva krenuo je iz Francuske, i sve što će se kasnije dogoditi pripisao je dosijeu »Slučaj Zvevo«. Uostalom, ni Džojos nikada ne bi u Engleskoj bio ono što jeste, da ga velikim piscem nije prvo proglasila Francuska i Amerika. Velika umetnost se često bolje vidi bez onih tamnih naočara koje su obavezni rekvizit kritičarima domaćeg terena.

Negde oko 1906. godine, kada je Italo Zvevo uveliko bio samo Ettore Šmic, i jedan od poverenika tajanstvene formule, temelja bogatstva porodice Venecijani, trebalo je da na duže vreme oputuje u Englesku. Firma venecijani imala je u Charltonu, blizu Londona, jedan svoj ogranak. Zvevo je odlučio da uzima časove engleskog jezika kod tada najpopularnijeg nastavnika u Trstu, Džemsa Džojosa. Biće to sudbonosni susret koji će odigrati krunsku ulogu u povratku Itala Zveva u književnost.

A Nabokov habzburškog duha, koga priziva Montale, možda bi na početku tog »fantomskog« romana zapisao: Živeo jednom u Trstu čovek koji se zvao Ettore Šmic. Bio je ugledan i bogat. Svirao je violinu i vodio dnevnik. A onda je jednog dana upoznao mladog irskog pisca po imenu Džemsa Džojosa. I njegov se život iz korena promenio. Pozeleo je da opet postane pisac Italo Zvevo.

4.

Pre pet godina, tršćanski industrijalac Fulvio Anceloti, inače potomak Ettore Šmica, objavio je knjigu **Tajna Itala Zveva**. Zeleo je da tom knjigom osvetli život svoga pretka onako kako je Ettore Šmic viđen u krugu porodice Venecijani, u svetu uspešnih trgovaca kojem je i sam pripadao. Dakle, Tajna Itala Zveva ne govori o delu tršćanskog pisca, i kao takva izdava se iz mnoštva knjiga nastalih u pozadini »slučaja Zvevo«.

Fulvio Anceloti, potomak Zvevov po liniji njegove žene Livije Venecijani, ispričao je priču koja bi mogla da posluži kao predložak romanu Nabokova habzburškog duha.

Negde sredinom deventaestog veka, došao je Doakino Venecijani iz geta u Ferari u obećani grad Trst. Oženio se Olgom Moravija, i zatim otišao u Marselj gde je otvorio drogeriju. Međutim, posao nije dobro išao, i on se vraća u Trst. Zaposlio se u firmi svoga tasta Duzopea Moravija koja je proizvodila ulja i lakove. Jednog dana, Doakinov prijatelj,

komandant tršćanskog Lojda, posavetovao ga je da radi na pronalazenju takvog tipa farbe za brodove koji će u potpunosti štitići onaj podvodni deo lade gde bi se vrlo brzo hvatale alge. Ako se reši problem algi, povećaće se brzina broda i uštedeti energija.

Doakino je radeći u firmi svoga tasta dugo eksperimentisao, sve dok nije uspeo da proizvede specijalnu farbu koja je u potpunosti štitića brodska dna. Prvo je svoj izum isprobao na brodovima tršćanskog Lojda. Alge se više nisu hvatale za brodska dna. Farba se prodavala samo u Trstu. Međutim, pravi uspeh je došao tek kada je neki engleski admiral na Malti posmatrao u doku austrijski brod čiji je podvodni deo bio savršeno čist. Admiral se silno začudio kada je saznao da je brod ofarban pre godinu dana. Odmah je oputovao u Trst, i uskoro je magična farba firme Moravija-Venecijani postala veoma tražena u Engleskoj. Doakino Venecijani se posle velikog otkrića razboleo. Povlači se iz posla, a firmu vodi njegova žena Olga. Razgranali su posao po čitavom svetu. Kada je njihov zet Ettore Šmic stupio u porodičnu firmu, namenjeno mu je da neko vreme vodi predstavništvo u Charltonu blizu Londona. Uskoro je i Zvevo postao čuvar tajanstvene formule firme Venecijani.

Njegov potomak Fulvio Anceloti, i sam mnogo godina na čelu firme Venecijani, i znao tajanstvene formule, bez ikakvih literarnih ambicija govori o životu Ettore Šmica u knjizi Tajna Itala Zveva. Anceloti precizno daje celovitu sliku sveta čije kulise je pisac Zvevo transponovao u stvarnost svoje proze. Tajna Itala Zveva nije samo hronika porodičnog stabla Moravija — Venecijani — Šmic, već i studija o Trstu, magičnom gradu i za Zveva, a za Džojosa, kome će poslužiti kao predložak za mitški Dablin. Jer, ne treba zaboraviti da mnoge dablinske ulice iz Uliksa zavijaju i sužavaju se kao da su preslikane iz starog dela Trsta. Uostalom, Džojos nije krio da je za njega Trieste bio mala Irska koju je mogao da posmatra sa više ravnodušnosti nego vlastitu zemlju. Džojos je jednom rekao Zvevo da je opasno mlad napustiti svoju zemlju, ali je još opasnije vratiti se.

Namera Fulvija Ancelotija bila je da ispričava priču tako karakterističnu za Trst, jednu od stotinu sličnih, kako su potomci Abrama Šmica, trgovačkog putnika rodom iz Mađarske i Abrama Moravije, kasapina iz Friulija, stvorili moćnu fabriku lakova čije će proizvode koristiti mornarica Austro-Ugarske, Britanije, Italije i SAD. Tajanstvena formula specijalnog laka za zaštitu brodova prenosila se sa kolena na koleno, pa je i Ettore Šmic u jednom trenutku postao čuvar formule, temelja bogatstva Venecijanija.

Anceloti osvetljava pretka iz ugla koji do sada nije korišćen u ogromnoj literaturi o Zvevu. Vidi ga iz ugla borgezije Trsta. To su oni slojevi koje će Zvevo ovekovečiti u svojim knjigama, a taj svet je Stendal, neko vreme francuski konzul u Trstu, definisao kao »prostake koji poznaju samo jednu religiju — religiju novca«.

Reč tajna, pomenuta u naslovu Ancelotijeve knjige, nije samo tajanstvena formula specijalnog laka za brodove, već i metafora za onaj drugi život Itala Zveva koji je vodio u »restlovima vremena«. Kao i Kafka, i Zvevo je godinama vodio činovnički život, i baš kao i Kafka, bio je čovek više porekla: školovan u nemačkim školama, Jevrej, pisao je na tršćanskom dijalektu u austro-ugarskom Trstu. A jedan kritičar je ironično primetio: »Poco italo e troppo svevo«.

Zanimljivost Ancelotijeve knjige je i u tome što potvrđuje pretpostavku Eudenija Montalea da bi pravi roman bio napisan o porodicama Šmic i Venecijani samo ukoliko se takvog posla prihvati lucidni um jednog Nabokova. A u tom »fantomskom« romanu našla bi se i uloga za pesnika Montalea. Naime, nije samo bizarnost podatak koji otkriva trgovačke veze između Venecijanija i porodice Eudenija Montalea. Firma Šmic-Venecijani nabavljala je od firme Montale neke hemikalije. Međutim, najvredniju hemikaliju ponudio je Šmicu pesnik Montale skrenuvši pažnju italijanskoj kritici na romane tršćanskog pisca Itala Zveva.

A što se tiče one formule Venecijanija, valja reći da je Montale sumnjao da se u toj tajanstvenoj smesi krije neka specijalna materija. Smatrao je da tadašnji znalac tajne, Olga Moravija, kada radnici napuste prostoriju gde se proizvodila smesa, dodaje samo tekuću vodu. Ipak, Montale nije negirao vrednost smese, ali je verovao da se željena smesa dobija posebnim odnosom običnih komponenti.

Međutim, i tajna dobrog pisanja je baš u osećanju mere, tesnom odnosu među rečima, a ne u samim rečima koje su dostupne svakome. To je bila jedina tajna Itala Zveva. Ali, što je znao Montale, nisu znale razne Olive italijanske književne kritike.

5.

Ironičan stil Zvevove proze kulminira u kratkoj rečenici na njegovoj vizit karti: »Ettore Šmic — trgovac«.

Jednom svom poslovnom prijatelju prikrilo je onaj drugi identitet, slagavši da nije on, već jedan njegov brat, napisao **Jedan život i Senilnost**. Stideo se da u svetu uglednih trgovaca i industrijalaca prizna očinstvo nad zaboravljenim romanima. Čuvao je svoje pisanje prikrivajući ga, baš kao što je čuvao i tajanstvenu formulu specijalne farbe firme Venecijani.

Medu nekoliko prizora iz života Zveva, koje ponavljaju skoro svi njegovi biografi i kritičari, uvek nanovo zamišljamo trenutak kada u bašti vile Venecijana kaže mladom nastavniku Džemu Džojsu: »I ja sam nekad bio pisac«. U tom času pisac Italo Zvevo je po ko zna koji put živeo role svojih junaka, često nepriznatih pisaca, baš kao što je i on bio. Međutim, ironija je u činjenici da ih je kao pisac uvek gledao očima okoline, dakle, ne samo kao nepriznate, već i kao nedarovite. Dovoljno je setiti se početka njegove priče *Uspela sala*, u kojoj anticipira svoj život, ne predvidevši Džojsa: »Mario Samilji beše pisac blizu šezdesete. A roman koji je objavio četrdeset godina ranije, mogao se smatrati mrtvim, kada bi se mrtvim nazivalo nešto što nikada nije ni živeo«.

Ali, vratimo se rečenici koju su mnogi zabeležili, pa i Džojsov brat Stanislav: »I ja sam nekad bio pisac«. Sa koliko gorčine je gospodin Šmic izgovorio tu rečenicu i sa koliko malo nade otišao da donese požutele, loše ukorice, primerke svojih knjiga. U tom času mladi Džojs možda kurtoazno pokazuje interesovanje za romane svog bogatog i uglednog učenika. Ali, kao što se zna, Džojs će biti oduševljen *Senilnošću*, i već sledećeg časa govoriće napamet neke delove tog romana.

Svoje dvojnike u pričama i romanima Zvevo je slikao očima okoline. Iako je znao da su knjige koje je napisao literarno vredne (ali do pojave Džemsa Džojsa u njegovom životu bio je takoreći i jedini koji je tako mislio što nije nikakav argument u vlastitu korist), sumnja u njemu je bila toliko jaka da je posle *Senilnosti* prestao da objavljuje. Živeo je nepriznat kao pisac, poput svojih junaka, a prevazilazio je njihovu sudbinu onim tajnim životom. Skoro svakodnevno je vodio dnevnik, zidajući u fragmentima svoju poetiku, kao da je pisac od uspeha i kontinuiteta. Jedan je od retkih koji je ostavio neprevaziđeni savet onim što tek počinju da pišu.

„Ja verujem, iskreno verujem da nema boljeg puta da se stigne do ozbiljnog pisanja nego da se svakodnevno piškara. Mora se pokušavati da se sa dna sopstvenog bića iznese na videlo svakog dana jedan zvuk, akcent, fosilni ili vegetalni ostatak nečega što jeste ili nije čista misao, što jeste, ili nije osećanje već nastranost, žalba, bol, nešto iskreno, anatomski razloženo, i celo i ništa više. Inače se lako pada — onog dana kada se poveruje da se postalo ovladaće — da se uzme pero — u opšta mesta ili se udaljuje od onog sopstvenog mesta koje nije dovoljno istraženo. Ukratko, izvan pera nema spasa. Ko veruje da može da stvori roman pišući po pola stranice dnevno i ništa više, teško se vara. Ali s druge strane, ova stranica napisana pod utiskom određenog trenutka, boje neba, zvuka glasa svoga bližnjeg, nikada neće postati ništa drugo do ono što jeste; najiskrenija stranica, ali sa zabeležnim suviše neposrednim i silovitim utiskom. Ne treba misliti da se takvim stranicama skrpi nešto veće. Napoleon je običavao da ono što neće da zabravili bežezi na papirnim listićima koje je posle cepao, cepajte i vi svoje papire, o! — književni mravi. Postupajte tako da se vaša misao odmara na grafičkom znaku kojim ste jednom fiksirali neki pojam, ali ne dozvolite da se ovaj nedozreli treptaj misli odmah fiksira i okuje svaki svoj budući razvoj.«²

6.

Pоследnje godine života Zvevo je proveo kao slavan pisac. Predosećao je da će o njegovom delu konačnu reč izgovoriti generacije koje dolaze. Prevođen je još za života na velike jezike, međutim, još više mu je prijala saznanje da njegovu prozu vole pisci koje je i sam poštovao. Tih poslednjih godina svoga života, ugledni trgovac Etores Šmic potpuno se prepustio vlasti onog drugog identiteta koji više nije morao da prikriva. Ipak, sumnjam da je štampao neku novu vizitkartu.

Zvevo je voleo da se automobilom vozi sve do marine u Barkoli, i do belog dvorca Miramar. Peo se uskim uličicama starog dela grada, obilazio antički zamak na San Đustu, odakle se pruža divan pogled na tršćanski zaliv. Pogledom je mogao dosegnuti granice svoga carstva. »Zvevov Trst« postaća sintagma koja doziva jednu specifičnu atmosferu, ali i one neshvaćene usamljenike što kasno noću šetaju Akvedotom.

Kada pisac tako jasno u sebi naslućuje junaka, kao što je to činio Italo Zvevo sa Etores Šmicom, onda su autobiografski elementi manje važni u samoj identičnosti situacija, dok je dekor u prvom planu. A dekor je pripadao Trstu.

Budući nepriznat, Zvevo je morao da stvori čitav sistem prikrivenih znakova putem kojih mu se, navodno, javljalo Providenje. Čekao je svoj trenutak, a on se ukazao onog popodneva kada je dao svoje knjige mladom nastavniku engleskog jezika Džemu Džojsu izgovorivši rečenicu: »I ja sam nekad bio pisac«. Ali, u tim požutelim, loše povezanim knjigama, irski pisac otkrio je veliku umetnost. Prilikom sledećeg susreta govorio je napamet neke delove *Senilnosti* za koje će čitavog života tvrditi da pripadaju samom vrhu italijanske proze. Od tog po Zveva sudbonosnog trenutka, Džojs će svuda hvaliti nepoznate knjige tršćanskog pisca, prvo u gradu podno San Đusta, a kasnije u Cirihi i Parizu.

Tršćanske literate i kritičari u Džojsovoj egzaltiranosti knjigama Itala Zveva videli su samo egzibiciju, ili možda kurtoazan gest prema bogatom učeniku. Obično su zbujevali Džojsovim pohvalama *Jednog života* i *Senilnosti* odmahivajući rukom i govorili: »Ma, šta vam je profesore?« Džojs bi nadmeno promrmljao: »*Venturis seaculis*« (?). Poznati tršćanski advokat Vidaković, inače predsednik izdavačke kuće »Minerva«, jednom je povodom Zveva oštro rekao Džojsu da je umetnost pravih umetnika osvetljena italijanskom trobojnicom. A Italo Zvevo koga on toliko hvali je izvan vremena.

I u tome je advokat Vidaković bio u pravu. Zvevo je zaista bio izvan vremena kada to vreme ima boju zastave.

Trst je egziz. I nije slučajno Umberto Saba svoj grad nazivao planetom. Inferiornost koju oseća došljak, tinja i u duši umetnika koji stvara u Trstu. Da li je to možda potreba da se otkrije koren grada prema kome bi se odredile vlastite koordinate? Ili samo prolazna nervna napetost usled snažnih vibracija dubokih slojeva grada koji je dugo (pored Dablina, Ciriha i Pule) po broju samoubica bio na vrhu skale evropskih gradova?

Tršćanski pisci literaturu doživljavaju kao privatni čin, i svi oni na neki način »vođe dnevnik« u »restlovima vremena«. U svojoj knjizi o Trstu, Klaudio Magris pominje nekog putnika koji je početkom ovog veka dospo u Trst i rekao da se oseća kao da je stigao »nigde«. U tom »nigde« stvarao je i Italo Zvevo. A granice tog »nigde« tražili su i veliki, i drugorazredni pisci Trsta.

7.

Kulise među kojima je živeo Zvevo, a koje su toliko općinjavale i Džojsa, isijavale su jednu specifičnu atmosferu koju uvek možemo dozvati čitajući romane i priče najvećeg književnika Trsta. (A Trst je planeta).

Veoma jasno slutim one svakodnevne opsesije činovnika Etores Šmica koji najbolji deo dana poklanja tršćanskoj filijali Banke Union iz Beča, a uveče pokušava da se približi svetu književnosti čitajući po nekoliko časova u Gradskoj biblioteci. Sanjari kako će jednom ipak otići u Toskanu, na izvorište književnog jezika kojim pišu poznati pisci njegovog vremena. Verujem da je negde u dubini svoje sumnjive duše slutio kako korektno destilovana tekućina nije uvek voda sa izvora. Voda koju je nalazio na Akvedotu pokazala svoje blagotvorno dejstvo mnogo godina kasnije. Tršćanska Ulica Vodovoda, u kojoj je rođen Etores Šmic, teče kroz sva tri njegova romana.

U privedu »zvevov« najviše prisutan je Trst. Iako se mnogo toga promenilo u proteklih pet—šest decenija, osećaj izgubljenosti i danas prati došljake u tom gradu. Možda je to nemir »pravih« Tršćana čija priča, ma koliko duga bila, počinje negde na dalmatinskoj obali, u Galiciji ili Ugarskoj, da bi se okončala u onom »nigde«. Samo u Trstu žive ljudi koji sa svojih čistih, i ne baš toliko čvrstih postolja, jednim okom nostalgично slede putanje došljaka. Nigde kao u Trstu nije toliko vidljiv prezir gospođe dok se u vrevi ulica mimoišli sa umeštenim strancima. Da li se možda prepoznaju u nekom svom pretku čije »ič« su davno zamenili otmenijih »ch«? Ali, za manire prave aristokratije ti prezirvi pogledi isušile mnogo govore, pre svega otkrivaju nesigurnost. Samo se u Trstu toliko snažno budi nostalgija za vremenom koje se ne pamti, i koje možda ikada nije ni postojalo. Trst je glavni grad »podvodne carevine«. Na zidinama tog potonulog sveta nema algi, barem ne u romanima Itala Zveva, gde volšebna farba firme Venecijani štiti i one duboke slojeve.

Zvevov Trst nema u pozadini došljake. To je Trst ljudi čiji su preci već obavili i skoro zaboravili određene metamorfoze. To je Trst voštanih figura koje prizivaju zlatne godine.

Neshvaćen od svojih sugrađana, Zvevo se posvetio problemu smrti tako prisutnom u Trstu koji iako kosmopolitski ima nešto od duboke provincije, iako slobodan, otvoren grad, sav je u kompleksima večnog dokazivanja italijanstva.

Trst je čežnjiv i tužan grad. Pod njegovim staklenim zvonom žive trgovci, sitni i veliki prevaranti, ali uprkos svemu u njemu se rađaju i stvaraoci veliki pisci. A Đakomo Debenedeti je povodom »slučaja Zvevo« rekao: »Jedna lasta čini proleće«.

Po Klaudiju Magrisu, Zvevo je pisac sveta satkanog od grča i neuroze. Trst ima dve duše, te i njegovo građanstvo živi dvostrukim životom, potvrđujući i usavršavajući kameleonsku sposobnost građanske tradicije Trsta. Suprotstavljaju se samom životu, sa tom odlikom se identifikuju, predstavljajući je u punoj raskoši i sveukupnosti.

Trst je idealna pozornica za senilno krivotvorenje vlastitog identiteta. Industrijalac Etores Šmic, koji postaje pisac Italo Zvevo, jeste ekstremni slučaj Tršćanina koji piše, oseba koja pripada svetu Monarhije, a koji se pretapa u italijansku kulturnu tradiciju. Magris kaže da je Tonio Kreger građanin koga odvlači umetnost, a Zvevo je umetnik koga odvlači građanstvo, međutim, obojica bi mogla da žive u Trstu.

Po Magrisu je Zvevo veliki postmodernistički pisac, možda više od bilo kog drugog pisca, jer je tako jasno na-

slutio i shvatio suton individue. Jednom je u svom dnevniku zabeležio: »Ovo moje neprekidno odsustvo je moja sudbina.«

Zvevo je ostavljao odgovore sluteći one koji će jednom pretraživati plodove njegovih »restlova slobodnog vremena«. Bio je opsednut starošću, a kao lik do nje je stigao započevši roman *Starac* koji je okončao liniju njegovih glavnih junaka što su godinama pratili starenje svoga tvorca. Na jednom mestu u svom dnevniku Zvevo je zapisao: »Ne pišem o starosti zbog straha od smrti. Mislim da je moj život bio isuviše ograničen. Bio je bogat snovima koje nisam ni zapisao, ni zapamtio. Nije mi žao što nisam uživao, već što nisam zapamtio.«

Roman je autobiografija mogućeg života, dakle, ta »autobiografija« nije obična kopija, već samo opis onog neos-

tvarenog, po Zvevu »neupamćenog« života koji je stalno prisutan u duši pisca, i kao tanka podnevna senka, veoma sličan obrisu ostvarenog života. I zato je taj »fantomski« piščev identitet stvarniji od onog kojeg zvanično ima.

Ako se jednom pojavi Nabokov habsburškog duha koga priziva Montale, i poduhvati se pisanja romana o porodici Smic-Venecijani, neće morati da izmišlja početak svoje priповesti. Junak tog romana, pisac Italo Zvevo, već je započeo taj »fantomski« roman napisavši prvu glavu nezavršene knjige *Starac*. Na jednom mestu Zvevo kaže: »Nastavljam da živim u jednom vremenu komešanja, kao što je i ljudska sudbina, čija gramatika ima čista vremena stvorena za životinje, a one, kad nisu uplašene, žive zadovoljno u kristalu prezenta.«

Malo Italijan, a mnogo Sva-
ba

Saggi e pagine sparse, Mon-
dadori, Milano, 1954. [preveo:
Aleksandar Dukić]

Doći će vreme

dobro vino italo zvevo

U davala se nećaka moje žene, u onim godinama kada devojke prestaju to da budu i pretvaraju se u usedelice. Ona se, jadnica, donedavno odricala života, ali su je pritisci cele porodice naveli da mu se vrati i da, uz odricanje od svoje težnje ka čistosti i veri, pristane da razgovara sa jednim mladićem koga je porodica odabrala kao dobru priliku. I ubrzo nakon toga: zbogom vero, zbogom snovi o vreloj usamljenosti, a utvrđen dan venačnja bio je čak bliži nego što je dvoje mladih to želeo. Sada su, eto, bili na večeri uoči sutrašnjg venčanja.

Ja sam se, kao stari raspusnik, smejao. Šta li je učinio taj mladić da je navede na tako brz preobražaj? Verovatno ju je uzeo u naručje i omogućio joj da oseti radost življenja, i pre ju je zaveo nego što ju je ubedio. Zato je bilo neophodno da im se poželi mnogo sreće. Svima koji se venčavaju, treba poželeći sreću, a ovoj devojci više nego ikome. Kakva bi to nesreća bila kada bi jednog dana nekim slučajem zažalila što je dozvolila da je postave na onaj put od koga je nagonski zazirala. I sam sam nekoliko svojih čaša pratilo najboljim željama koje sam čak umeo da oblikujem za tu posebnu priliku: — Budite srećni godinu ili dve, a sledećih dugih godina ćete se lakše trpeti iz zahvalnosti što ste imali lepih trenutaka. Za srećom ostaje žaljenje koje izaziva bol, ali taj bol umanjuje onaj osnovni, pravi životni bol.

Izgledalo je kao da mlada ne traži da joj se čestita. Čak mi se činilo da joj se na licu iskristalizovao izraz predanosti pune poverenja. Bio je to, međutim, isti onaj izraz koji je imala kada je svečano izjavljivala kako želi da se povuče u manastir. I ovoga se puta ona zavetovala, i to da bude srećna celog života. Neki se ljudi stalno zavetuju. Da li će ovom zavetu biti vernija nego prethodnom?

Svi su ostali gosti bili sasvim spontano veseli, kao što su to svi posmatrači. Ja, međutim, nisam mogao da budem spontan. Bilo je to i za mene nezaboravno veče. Moja je žena dobila pristanak od doktora Paolija da te večeri mogu jesti i piti kao i svi ostali. Ova mi je sloboda bila utoliko dragocenija zbog opomena da će mi uskoro biti oduzeta. I ponašao sam se baš kao oni dečaci kojima se po prvi put poveravaju ključevi od kuće. Jeo sam i pio, ne zato što sam bio gladan ili žedan, već iz pohlepe za slobodom. Svaki zalogaj, svaki gutljaj morao je biti potvrda moje nezavisnosti. Da bih uneo svaki pojedinačni zalogaj, otvarao sam usta više nego što je bilo potrebno, a vino se pretakalo iz flaše u čašu sve dok je ne bi prelio, i skoro se nijednog jednog trenutka nisam od njega odvajao. Pohlepno sam želeo da se krećem, i tako, prikovan za onu stolicu, dobio sam osećaj da trčim i da skačem kao pas pušten s lanca.

Žena mi je pogoršala stanje ispričavši jed-
noj susetki kakvom sam režim uobičajno pod-
vrgnut, dok je moja kćer Ema, petnaestogodiš-
njakinja, slušala i pravila se važna upotpunju-

jući mamine podatke. Da li su time želele da me podsete na lanac i u onim trenucima kada ga nisam imao? Opisale su celo moje mučenje: kako su merile ono malo mesa koje sam smeo da jedem u podne, i lišavale ga svakog ukusa, i kako se uveče ništa nije merilo, jer se večera sastojala od zemička sa malo šunke i jedne čaše toplog mleka bez šećera od koga sam osećao mučninu. A ja sam, dok su one govorile, kritikovao doktorovu nauku i njihovu ljubav. Zaista, da je moj organizam bio toliko istrošen, kako se onda te večeri moglo dozvoliti da iznenada podnese toliko ne nesvarljive i štetne hrane, onako kao što smo ostvarili pun pogodak udavajući onu koja po svom izboru to ne bi uradila. Pio sam i pripremao se za predstojeću pobunu.

Mogli su doživeti svašta.

Ostali gosti su se posvetili šampanjcu a ja sam se, pošto sam popio nekoliko čaša da bih odgovorio na zdravice, vratio na obično istarsko vino, suvo i jednostavno, koje je jedan kućni prijatelj poslao za tu priliku. Voleo sam to vino, onako kao što se smole uspomene i nisam bio nepoverljiv prema njemu, niti sam se čudio što je u meni umesto radosti i opuštenti podsticao razdražljivost.

Kako sam mogao da ne bih ljutim? Naterali su me da jedan deo života provedem kao veliki nesrećnik. Preplašen i bedan, dozvolio sam da u meni umre jedan plemeniti nagon, i okrenuo se tabletama, kapljicama i praškovima. Dosta je bilo socijalizma. Šta se mene ticalo što je zemlja, nasuprot svakom najprosvetljenijem naučnom zaključku, i dalje predmet privatnog vlasništva, što stoga mnogima nedostaje nasušni hleb i onaj delić slobod-

de koji bi trebalo da ukrašava svakodnevicu svakog čoveka? Jesam li ja možda imao jedno ili drugo?

Te sam blažene večeri odlučio da se potpuno zaboravim. Kada je moj nećak Giovanni, ogromna ljudima od preko stotinu kilograma, počeo svojim napetim glasom da niže pričiće o sopstvenoj promućurnosti i tuđoj naivnosti u poslovima, u mom je srcu progovorilo staro čovekoljublje. — Šta ćeš da radiš — uzviknuo sam — kada borba među ljudima ne bude više borba za novac?

Giovanni je bio zabezknut mojoj jezgrovitom primedbom, koja se iznenada pojavila da poremeti njegov svet. Pažljivo me je pogledao preko svojih naočara. Trazio je na mome licu objašnjenje koje bi mu pomoglo da se snade. Zatim, dok su ga svi gledali u nadi da će ih zasmejati nekim od onih odgovora koje je davao kao neuki ali inteligentni materijalista naivnog ali malicioznog duha, i koji uvek iznenaduju, uprkos tome što ih je bilo i pre pojave Sancha Panze, dobio je na vremenu rekavši da meni vino remeti pogled u budućnost za razliku od dejstva na druge ljude kod kojih menja videnje sadašnjosti. To je bilo već nešto, ali mu je zatim pala na um bolja misao, pa je uzviknuo: — Kada se niko više ne bude borio za novac, sav će on, baš sav, biti moj i bez te borbe. — Začuo se smeh, naročito zbog pokrenja njegovih ručerdli, koje je prvo raširio istežući dlanove, a zatim ih skupio stegnuvši pesnice kao da je uhvatio novac koji mu je bez sumnje priticao sa svih strana.

Razgovor se nastavio i niko nije primećivao da sam pio dok nisam govorio. A pio sam mnogo i govorio malo, pažljivo ispitujući sebe kako bih otkrio hoću li se najzad ispuniti dobroćudnošću i čovekoljubljem. Duša me je blago pekla. Bilo je to, međutim osećanje koje je kasnije trebalo da se pretvori u prijatnu toplinu, u osećanje mladosti koje vino donosi, ali samo za kratko vreme, na žalost. I očekujući da do toga dođe, uzviknuo sam Giovanni-ju: — Ako budeš sakupljao novac koji drugi budu odbacivali, baciće te iza rešetaka. Giovanni je spremno odgovorio: — A ja ću podmititi tamničare i daću da se zatvore oni koji neće imati novac za podmićivanje.

— Ali novcem se više niko neće dati podmititi.
— Zašto ga onda ne prepuštiti mene?
Naljutio sam se preko mere: — Obesićemo te.
— Urliknuo sam.
Ništa drugo ni ne zaslužuješ. Omću oko vrata i negve na nogama.

Zastao sam zapanjeno. Učinilo mi se da nisam baš takav. Ne, naravno da nisam. Zamislilo sam se: kako da se vratim svojoj staroj naklonosti prema svim živim bićima, među kojima je ipak morao biti i Giovanni. Odmah sam mu se osmehnuo i veoma se zauzeo da ispravim svoju grešku, izvinio mu se i zavoleo ga. Ali on me je hteo sprečiti u tome jer nije uopšte obratio pažnju na moj dobroćudni osmeh i kao